

AZ EGYSÉGES SZEMLELET MEGVALÓSULÁSA

PETŐFI DISZNÓTORBAN CÍMŰ VERSÉBEN

BÜKY LÁSZLÓ

1. A kortársak ellenszenvvel olvasták a verset. Sembera Calasantius József cenzor állítólag bótrányos véteknek találta az ég-gömböc-töltelék képsort /KOVÁCS MAGDA: *Petőfi versei és a cenzúra*. ItK, LXXII. 203. [1968] /. A költő későbbi rajongója, Váradi Antal, amikor a verset elolvasta, nem akart tovább hallani Petőfiről, aki ilyen silányságokat termel. /FERENCZI ZOLTÁN: *Petőfi életrajza*. Budapest, 1896. I. 362. / PANDI PÁL világított az ilyes vélemények okára: "Az emberi lét végső kategóriái egyszinten a zsíros eszem-izommal: bizony ez merész képzettársítás, vastag tréfa, erős vágás a korabeli közízlésen" /*Petőfi*. [Hely nélkül] 1961. 98. /. SÓTÉR ISTVÁN a költeményről szólva kiszámított, programszerű nyerseségre, a hasonlatok szándékosan kihívó trivialitására utal /*Nemzet és haladás*. Budapest, 1963. 57. / A régebbi és az újabb vélemények azt bizonyítják, hogy érdemes a verssel ma is foglalkozni.

Petőfinek van "természetes érzéke a művészi tökéletesség, a »belső forma«, vagyis mindaz iránt, ami egy költeményben rend és alakítás, ami a gondolati anyag saját idoma, egyensúlyozott, arányos elhelyezkedése és szerves egésszé tapadása" - állapította meg HORVATH JÁNOS /*Tanulmányok*. Budapest, 1956. 282. /. Ez a megállapítás a erre a versre is érvényes: A költő a vers címében jelzi az alaphelyzetet: a disznóölést rendszerint követő vidám lakomában, eszem-izomban vesz részt. Jókedv, vidámság, hangulatos pohárköszöntők

határozzák meg a tort, amelyet megírni, versbe szőni csak tárgyról tárgyra szökdelve lehetne, ha a külső és belső forma meghatározó elemei nem tennék egységes szemléletű egészé a költeményt. A külső forma /hangtani, szótani, mondat-tani, szóképi és verstani/ elemei a belső forma /értelmi-logikai/ elemeivel szervülve hozzák létre az egységes szemléletet.

2. Disznótorban

Nyelvek és fülek... csend,	Valamint e sültre
Figyelem!	A mi szánk:
Szóm fontos beszédre	Mosolyogjon a sors
Emelem.	Szája ránk;

Halljátok, mit ajkím	S pályánk áldásával
Zengenek;	Üntse le,
Egyszersmind az ég is	Mint e kását a zsír
Hallja meg.	Özőne.

Hosszan nyúljon, mint e	S életünk fölé ha
Hurkaszál,	A halál
Életünk rokkáján	Romboló torát meg-
A fonál.	Ülni száll:

Egy gömböc legyen a
Magas ég,
Es mi a gömböcben
Töltelék!

/PETŐFI SANDOR: *Összes költeményei.* [Hely nélkül] 1967. 17./

3. A költemény belső formáját a gondolatközlés szerkezete szabja meg. Az 1. és 2. versszakban, a bevezetésben a megszólítás /*Nyelvek és fülek... csend, Figyelem!*/ és a figyelem tárgyra irányítása található /*Halljátok, mit ajkím Zengenek; Egyszersmind az ég is Hallja meg.*/ A 3-5. versszakokban, a főrészben az életet állítja párhuzamba a disznó-

tort jellemző hurkával, sülttel, kásával; majd a lezárásban, a 6. és 7. versszakokban a halált is torrâ aposztrofálja. Ehhez a lezáráshoz a 3. versszaktól kezdôdôen logikus lépések vezetnek, ugyanis innen az *élet*, a *sors*, az */élet/pálya* és a *halál* egymásutániséga az emberi lét szempontjából időrendben következétes sorrend. Ez a következétes gondolatközlés szorosán összetartozó versszakokban valósul meg, amelyek mondatlanilag csak kétszer nem záródnak: az 5. versszakban *S* kötôszóval kapcsolt mondat, a 6. versszakban pedig feltételes jellegû, egyidejûséget kifejezô időhatározói mellékmondat van /az elôbbi a 4., az utóbbi a 7. versszakokhoz tartozik/. A 3-5. versszakok mondatai lényegében azonos szerkesztésûek: hasonlító módhatározói alárendelt összetett mondatok változatai.

4. A külsô formához tartozó hangtani vizsgálatot a szöveg mennyisége nem tenné relevánssá, ezért ezt mellözöm.

A költeményben használt szavak is alárendeltjei a gondolatközlés sajátságainak. A vershelyzetet bejelentô cím tematikájának megfelelô tárgykör szavait használja a költô. A *dísznôtor*, *hurkaszál*, *sült*, *kása*, *zsír*, *tor*, *gömböc*, *töltelék*, *száj* szavak a couleur locale-t teremtik meg. Ide sorolható a *nyelvek* és *fülek* is, bár ezek a szavak a megszólításra használtattak, mégis gondolhat az olvasó a lármás, evô-ivó vendégsereg mellett a levágáskor fülénél megragadott sertésre vagy a feltálalt fülre, nyelvre. Figyelemre méltó, hogy a vers legfontosabb helyén áll a környezetet leginkább jelzô szó: a *gömböc*, amelyet Értelmezô Szótárunk népnyelvinek minôsít. *Ég*, *élet*, *sors*, */élet/pálya*, *halál*: ezek a tematika másik tárgykörének szavai. A két szócsopórt egymás mellett groteszk. Emiatt lesz könnyebb a trópusokban a gondolati tartalmak tréfás fintorú szembeállítás.

A versbe foglalt gondolati tartalmat, mondanivalót nem egyedül a szó jelentése hordozza, hanem - nem kis mértékben! - a fogalmak érzéki képhez kapcsolása is erre való. A külsô forma illetén vizsgálata sokszor a verselemzések fô szempontja /elsôsorban az iskolai gyakorlatban/; a *Dísznôtorban* képiisége a következô.

Metafora: a/ életünk rokkája, b/ a sors szája, c/ gömböc legyen az ég, d/ mi töltelék /legyünk a gömböcben/.

Metaforából származó szóképek: 1. megszemélyesítés: a/ az ég is hallja meg, b/ mosolyogjon a sors szája, c/ a sors pályánkat áldásával öntse le, d/ a halál száll. - 2. szimbólum: /életünk rokkáján/ a fonál.

Metonímia: a/ nyelvek és fülek, b/ ajkim zengenek.

A trópusokhoz tartozó stiláris eszközök: 1. hasonlat: a 3-5. vsz. - 2. körülírás és eufémizmus: a 6-7. vsz.

Ami a két tárgykör főneveinek megoszlásánál mutatkozott - a groteszk szembenállás -, a trópusokra is érvényes. A metaforák földönjáróan köznapiak. Az *Életünk rokkáján A fonál* metafora és szimbólum az antik mitológiából vett rekvizitum. Mindegyik megszemélyesítés ugyancsak közismert kép, toposz, és többségük igazi szerepét akkor kapja meg, amikor a hasonlatokba épülnek: érzékletessé teszik a disznótoros valóságot. A két metonímikus szintagma a rész és egész viszonyán alapuló szinekdoché. A *Nyelvek és fülek* a beszélgető, lakomázó, a toaszt mondó költőre oda nem figyelő asztaltársakat jelentheti - már utaltam erre -, de illik a disznótor motívumba is. A másik kép azért szinekdoché, mert a hangadás szerveiből azoknak csak részeit /ajkim/ említi. Ez megszokott köznyelvi alakulat. Maga a szókép a beszéd-, azaz vershelyzetét festő motívumba tartozik: *Nyelvek és fülek... csend, Figyelem! Szőm fontos beszédre Emelem. Halljátok, mit ajkim Zengenek; Egyszermind az ég is Hallja meg.* S épp eme periódus indítja meg a kettősséget: disznótor - ég! BERGSON állapítja meg: "Komikus hatást érünk el, valahányszor egy gondolat természetes kifejezését más hangnembe visszük át" /A nevetés. Budapest, 1968. 111./. A 2. Versszak végétől megfigyelhető a természetes vidám köszöntő hangnemének átmenetele filozófáló modorba. A szóképekhez tartozó stiláris eszközök pedig anyagiságukkal alig-alig engedik ezt a magasabb eszmekeört elhatalmasodni. Ez is céljuk! Így ezek a stiláris eszközök a művészi hatás egyik alapvető mozzanatát, a síkváltást hordozzák magukban. /A síkvál-

tásról részletesen HANKISS ELEMÉR: *A népdaltól az abszurd drámáig*. Budapest, 1969. 18./ . Táblázatba foglalva a sík-váltást:

élet-halál-sors	dísznótor
sík	sík

oppozíció

hosszan nyúljon életünk
rokkáján a fonál : mint e hurkaszál
mosolyogjon a sors szája
ránk : valamint e sültre a mi szánk
pályánk áldásával öntse le: mint e kását a zsír özöne
életünk fölé a halál meg-
ültni száll " : romboló torát

/ua., mint az előző/ : egy gömböc legyen a magas ég
/ua., mint az előző/ : mi a gömböcben töltelék /legyünk/

A síkok közötti feszültség, átvillanás gondoskodik arról, hogy az élet-halál-sors motívumot a leghétköznapibb, legegyszerűbb gondolatként fogadja el az olvasó, holott immanensen nem az. "Mihelyt figyelmünk a metafora anyagiságára irányul, a kifejezett gondolat komikummá válik" /BERGSON: i.m. 106./ . Innen a vers humora!

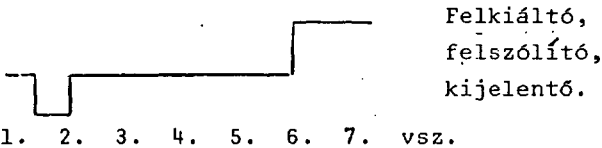
A vendégsereg hangoskodásából a köszöntőnek ki kell a hal-latszania, így kívánja a vershelyzet. Ezt a költő az élő-beszédnek megfelelően - az átlagosnál magasabb érzelmi töl-tésű mondatokkal valósítja meg. A költőemény mondatfajtái tartalmuk szerint:

1. vsz.	felszólító mondat	írásjele: felkiáltójel
	kijelentő mondat	írásjele: pont
2. vsz.	felszólító mondat	írásjele: pont
3. vsz.	felszólító mondat	írásjele: pont
4. vsz.	} felszólító mondat	írásjele: pont
5. vsz.		

6. vsz. }
7. vsz. } felszólító mondat írásjele: felkiáltójel

A költő mondatvégi írásjelei, illetve a gondolattartalmak alapján így ábrázolható a mondatok érzelmi töltöttsége.

Az érzelmi szint hullámvázása a mondatfajták tartalma szerint:

A toast-vers elején a megszólítás-felkiáltás funkciója a figyelemeltetés, erre - szintén hatást keltendő - kijelentő mondat következett: *Szóm fontos beszédre Emelem*. A 2-6. versszakokban az élet-sors-halál motívum a képszerkezetnek megfelelően egyre emelkedettebb intonációjú kívánságot kifejező mondatokból áll; az utolsó tagmondatban mintegy felkiáltássá válván, s ez hatásos befejezés is: *És mi a gömböcben Töltelék!*, mert utal az erőteljes verskezdő megszólalásra, mert a tovább nem vihető gondolatmenet lezárása.

A költemény ritmusterve a következő: 3:3/3:0, amelyről azt írja HORVÁTH JÁNOS *Rendszeres magyar verstan*. Budapest, 1969. 45./, hogy némi kedveltségnek örvend a népköltészetben. Ezek az úgynevezett gyors kilences sorok megfelelő ritmusélményt ötvöznek a vers tréfás hatásban is gazdag gondolatiságához. A lendületes versbeszéd négy helyütt az eszményi ritmussal ütközik.

1. <i>Hosszan nyúl-</i> / -jon, mint e	3. versszak
2. <i>Mosolyog-</i> / -jon a sors	4. versszak
3. <i>Mint e ká-</i> / -sát a zsír	5. versszak
4. <i>S pályánk dl-</i> / -dásdval	5. versszak

Am hármójuk így is jó lüktetést kelt:

1. Hosszan nyúljon,	/ mint e	4:2
2. Mosolyogjon	/ a sors	4:2
3. Mint e kdsát	/ a ssír	4:2

A negyedik sor 4:2 osztásra nem bontható, a 2:4 osztású sor a magyar prozódiaiban idegen. Mégis: a négy szótagú íz a beszédhelyzetben felgyorsul, az előtte lévő *pályánk* szó a tárgyrag hiánya miatt némileg /szünettel/ meghosszabbodik, s az időtartamkülönbség kiegyenlítődik.

A felköszöntő jelleg megköveteli, hogy a rímek kicsengjenek a fehérasztal vendégei keltette zajból. A sokszor minimális egyezésű Petőfi-asszonánccok helyett több tiszta rímet és pontos mássalhangzó oppozíciójú magánhangzós káden-
ciákat hallhatni.

Tiszta rímek: *figyelem* - *emelem*
hurkaszál - *fondl*
szánk - *rdnk*
halál - *száll*

Asszonánccok: *zengenek* - *hallja meg*
öntse le - *özöne*
ég - *töltelék*

A versszakok rímképlete $x a x a$, amely képletben a rímelő sorokat a , a vak sorokat x jelöli.

5. Az egységes szemlélet megvalósulását vizsgáltam a vers külső és belső formáinak feltárásával. A belső forma a gondolatközlést a bevezetés-főrész-lezárás szerkezetbe foglalta egy dísznótor s az emberi élet elemeinek egybekomponálása céljából. Az így létrejött alkalmi és tréfás világlátást szolgálta a vers külső formája.

DIE VERWIRKLICHUNG DER EINHEITLICHEN ANSCHAUUNG IN
DEM GEDICHT *DISZNÓTORBAN* / 'AUF DEM SCHLACHTFEST' /

VON PETŐFI

von

LÁSZLÓ BÜKY

Die einheitliche Anschauung wird durch die /phonetischen, lexikologischen, syntaktischen, metaphorischen und metrischen/ Elemente der äusseren Form in organischem Zusammenhang mit den /geistig-logischen/ Elementen der inneren Form zustandegebracht. Hierfür hat Petőfi einen angeborenen Sinn. Im analysierten Gedicht wurde die Gedankenvermittlung durch die innere Form in den Fahnen Einleitung - Hauptteil - Abschluss gefasst, um ein Schlachtfest und das menschliche Leben ineinanderzukomponieren. Der so entstandenen gelegentlichen und scherzhaften Weltsicht diente jede Komponente der äusseren Form des Gedichts, bzw. die Wirkung der Komponenten.